

НАУКА В ДУШАТА

Избрани съчинения
на пламенния рационалист

РИЧАРД ДОКИНС

Под редакцията
на Джилиън Съмърскейлс

SCIENCE IN THE SOUL

Copyright © 2017 by Richard Dawkins Ltd.

All rights reserved.

© Деян Кючуков, *превод от английски*

© Фиделия Косева, *дизайнер на корицата*

© Сиела Норма АД

София • 2018

ISBN: 978-954-28-2730-6

Ричард Докинс

НАУКА
В
ДУШАТА

Превод от английски:
Деян Кючуков

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод на автора.....	9
Увод на редактора.....	20
I. ЦЕННОСТИТЕ НА НАУКАТА.....	23
Ценностите на науката и науката за ценностите.....	26
Глас в името на науката: отворено писмо до принц Чарлз.....	64
Наука и чувства.....	72
Дулитъл и Дарвин.....	90
II. В цялата си безмилостна слава.....	95
„По-голям дарвинист от Дарвин“: книгата „Дарвин – Уолъс“.....	99
Универсален дарвинизъм.....	110
Екология на репликаторите.....	136
Дванайсет недоразумения за родствения отбор.....	146
III. БЪДЕЩЕ УСЛОВНО.....	163
Нетна печалба.....	166
Извънземен разум.....	172
Търсене под уличната лампа.....	185
Петдесет години по-късно – ще убием ли душата?.....	188
IV. КОНТРОЛ НАД СЪЗНАНИЕТО, ПАКОСТИ И БЪРКОТИИ.....	193
Вложката от Алабама.....	197
Управляемите ракети от 11 септември.....	208
Теология на цунамито.....	212
Честита Коледа, господин премиер!.....	218
Науката за религията.....	223
Религия ли е науката?.....	235
Атеисти за Исус.....	242
V. ЖИВОТ В РЕАЛНИЯ СВЯТ.....	249
Мъртвата ръка на Платон.....	252
Отвъд разумното съмнение?.....	261
Те могат ли да страдат?.....	264

Обичам фойерверки, но.....	266
Кой би излязъл на митинг срещу разума?.....	270
Възхвала на субтитрите, или долу дублажът.....	274
Ако аз управлявах света.....	279
VI. СВЕЩЕНИТЕ ИСТИНИ НА ПРИРОДАТА	283
Крайно време	286
Разказ на слонската костенурка: острови в островите	295
Разказ на морската костенурка: дотам и обратно (и пак назад?)	299
Сбогом на един технологичен мечтател	304
VII. ПРИСМЕХ НАД ЖИВИ ДРАКОНИ	309
Набиране на средства за вярата.....	312
Великата автобусна мистерия.....	316
Джарвис и родословното дърво	322
Гериниол.....	328
Мъдрият държавник на динозавърската фантазия.....	331
Аторизъм: една, да се надяваме, трайна мода	335
Закони на Докинс.....	336
VIII. НИКОЙ ЧОВЕК НЕ Е ОСТРОВ.....	339
Спомени за един маестро	342
О, любими татко: Джон Докинс, 1915 – 2010	346
Повече от чичо: А. Ф. Бил Докинс, 1916 – 2009.....	349
В чест на Хич	356
ИЗТОЧНИЦИ И БЛАГОДАРНОСТИ	361
БИБЛИОГРАФИЯ НА ЦИТИРАНИТЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ.....	366

*В памет на
Кристофър Хичънс*

Увод на автора

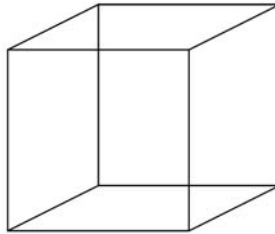
Пиша настоящото два дни след посещение на Гранд Каньон в Ари-зона с неговите спиращи дъха гледки. Казвам „спиращи дъха“, а не „изпълващи с благоговение“, макар че за много местни индианци той е свято място. С него са свързани митовете за Сътворението на редица племена, като се започне от хавасупаите и се стигне до зуните; той е и смълчано убежище за мъртвците на хопите. Ако трябваше да си избирам религия, ето каква религия бих предпочел. Тя поне придава мащаб на вярата, надхвърляйки дребнавостта на трите авраамически религии – тези вечно препиращи се култове, които по някаква истори-ческа случайност все още тормозят света.

В мрака на нощта тръгнах покрай южния ръб на каньона, легнах върху един нисък перваз и се загледах в Млечния път. Гледах назад във времето, ставах свидетел на гледка отпреди стотици хиляди години – защото тогава светлината е потеглила на дългия си път, за да премине през моите зеници и да озари ретините ми. Призори на другата сутрин се върнах на същото място, получих лек световъртеж при мисълта къде съм бродил в тъмното, и погледнах към дъното на каньона. Отново се вирах в миналото, сега вече два милиарда години назад, когато тук, под блещукащите звезди, са виреели само незрящи микроби. Ако духовете на племето хопи наистина витаеха наоколо, то те имаха за компания прикованите в скалите призраци на трилобити и криоиди, брахиоподи и белемнити, амонити и дори динозаври.

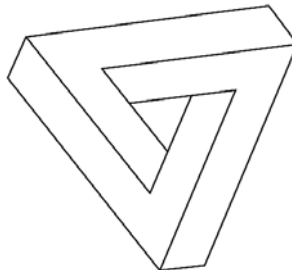
Имало ли е момент в тази дълбока миля и половина еволюцион-на прогресия от геологични пластове, когато нещо, което може да се нарече „душа“, е възникнало, подобно на внезапно запалена електри-ческа крушка? Или „душата“ се е прокраднала в света постепенно и на пръсти – мъждива хилядна частица от душа в гърчещия се червей, една десета част от душа в ръкоперката, половин душа в низшите примати и накрая цяла човешка душа, дори душа с измеренията на Бетовен или Мандела? А може би е глупаво изобщо да се говори за души?

Не и ако имаме предвид могъщото чувство за субективна, лична идентичност. Всеки от нас го притежава, дори и ако – както много съвременни мислители настояват – то е просто илюзия. Илюзия, биха казали дарвинистите, която е конструирана, защото последователното усещане за предназначение и цел ни помага да оцелеем.

Визуалните илюзии като куба на Некер

или невъзможния триъгълник на Пенроуз

или „кухата маска“ ни демонстрират, че „реалността“, която виждаме, се състои от ограничени модели, конструирани в мозъка. Двумерното съчетание от линии на куба на Некер е съвместимо с две алтернативни фигури на триизмерен куб, като мозъкът възприема последователно ту едната, ту другата – честотата на смяната може дори да бъде измерена. Линиите на триъгълника на Пенроуз върху хартия пък не са съвместими с никоя реална фигура. Подобни илюзии предизвикват способността на мозъка да създава конструкции, изкарвайки я по този начин на бял свят.

По същия начин мозъкът гради в своя софтуер и полезната представа за идентичност, за Аза, явно съществуващ само в собствената ни глава – един „агент“, вземащ решения посредством свободна воля,

единна личност, преследваща цели и изпитваща емоции. Това се случва стъпка по стъпка в ранното ни детство може би чрез свързване на вече съществуващи отделни фрагменти. Някои психични разстройства се тълкуват като „раздвоение на личността“ – иначе казано, неспособност на тези фрагменти да се свържат. Няма да е неоснователно да се предположи, че прогресивният растеж на съзнанието при детето отразява едно сходно развитие в по-дългия времеви график на еволюцията. Дали една риба, да речем, няма зачатъчно усещане за личност на ниво, подобно на това при човешкото бебе?

Можем да спекулираме относно еволюцията на душата, но само ако използваме думата в смисъл на конструиран вътрешен модел на Аза. Нещата стават много различни, ако под „душа“ разбираме същност, оцеляваща след телесната ни смърт. Нашата идентичност възниква вследствие на материалната активност на мозъка и следователно щом мозъкът умре, трябва да се разпадне, превръщайки се отново в нищо, както е било преди нашето раждане. Но има и поетични употреби на „душа“ и други сродни думи, които не се срамувам да прегърна. В едно есе, публикувано в по-ранната ми антология, озаглавена „Капелан на дявола“, аз ги използвам във възхвала на един велик учител, Ф. У. Сандерсън, директор на моето училище още преди аз да се родя. Въпреки неизбежния риск от погрешно тълкуване писах за „душата“ на мъртвия Сандерсън:

Душата му продължаваше да живее в град Аундъл. Неговият наследник на поста Кенет Фишър председателстваше учителския съвет, когато на вратата плахо се почука. Влезе малко момче и каза: „Извинете, сър, надолу по реката има ято черни рибарки“. „Съветът може да почака“, обърна се решително Фишър към присъстващите. След това стана от мястото си, грабна бинокъла и отпраши с велосипеда си, придружен от невръстния орнитолог. Човек неизбежно си представяше как подир тях широко се усмихва с добродушното си, червендалесто лице духът на стария Сандерсън.

По-нататък споменавам за „сянката“ на Сандерсън, като описвам една сцена от собственото си образование, когато обаятелният ни преподавател по естествени науки Йоан Томас (постъпил в училището от възхищение към Сандерсън, макар да беше твърде млад, за да го е срещал лично) драматично ни показва колко е важно да признаваме невежеството си. Зададе ни въпрос, с който дълго и безуспешно се мъчихме

да се справим, докато накрая, възбудени от любопитство, не започнахме да скандираме за отговора. Господин Томас театрално изчака да се възцари тишина, след което изрече ясно и разчленено, правейки паузи между думите за повече ефект: „Не го знам! Не... го... знам!“.

Башинската сянка на Сандерсън отново се изкиска в ъгъла и надали някой от нас е забравил този урок. Важни са не самите факти, а начинът, по който ги откриваме и мислим за тях. Това е образованието в истинския смисъл, много по-различно от днешната култура, луднала по изпити и оценки.

Дали имаше риск читателите ми да разберат погрешно „продължаващата да живее душа“ на Сандерсън, „усмихващия се с добродушното си, червендалесто лице“ дух, или пък „кискащата се в ъгъла“ сянка? Едва ли, макар Бог да вижда (ето пак), че желание за погрешно разбиране има колкото щеш.

Трябва да се съобразя с този риск, породен от същото това желание, и в заглавието на настоящата книга: „Наука в душата“. Какво означава това?

Позволете, преди да отговоря, да направя едно малко отклонение. Мисля, че е крайно време Нобеловата награда за литература да бъде присъдена на някой учен. За съжаление, най-скорошният прецедент не е много удачен. Анри Бергсон е повече мистик, отколкото учен, чийто *élan vital*¹ е осмян от Джулиън Хъксли със сатиричния образ на влак, теглен от *élan locomotif*.² Но действително защо истински учен да не вземе Нобелова награда? Кой би отрекъл, че книгите на Карл Сейгън например, който за жалост вече не е между нас, имат нужните достойнства наред с творчеството на велики романисти, историци и поети? Ами Лорън Айсли? Луис Томас? Питър Медауар? Стивън Джей Гулд? Джейкъб Броновски? Дарси Томпсън? Каквито и да са заслугите на един или друг автор, не е ли науката сама по себе си способна да вдъхнови перото на най-добрите от тях за създаване на велика литература? Тъкмо тези нейни качества, също както при романите или поезията, печелещи Нобелови награди, са добър подход към значението на думата „душа“.

„Духовен“ е друг термин, който може да се използва за описание на научната литература в стила на Сейгън. Широко известно е, че физиците

¹ Жизнен импулс (фр.) – Б. пр.

² Локомотивен импулс (фр.) – Б. пр.

по-често от биолозите се самоопределят като религиозни. Има дори статистически данни за това от редовете както на Британското кралско научно дружество, така и на Националната академия на науките на САЩ. Но опитът показва, че ако задълбаем малко повече, ще открием, че дори 10-те процента от тези елитни учени, които изказват принадлежност към дадена религия, в повечето случаи нямат вярвания в свръхестественото, в Бог или създател, нито очакване за задгробен живот. Онова, което имат – и което ще си признаят, ако ги притиснете – е „духовно“ усещане. Те може да използват изтърканата фраза „благоговение и почуда“ и кой би ги винил? Да цитират, както ще сторят на тези страници, индийския астрофизик Субраманиан Чандрасекар, който „потръпва пред красотата“, или американския физик Джон Арчибалд Уилър:

Зад всичко това положително има идея, толкова проста и прекрасна, че когато я схванем – след десет, сто или хиляда години – ще си кажем един на друг: „Естествено, не би и могло да бъде иначе. Как сме били толкова слепи?“.

Айнщайн също заявява такава духовност, макар и да не вярва в никакъв Бог:

Разбира се, че това, което сте прочели за религиозните ми убеждения, е лъжа – лъжа, която е систематично повтаряна. Аз не вярвам в персонален Бог. Никога не съм го отричал, а съм го заявявал ясно. Ако има нещо в мен, което може да се нарече религиозно, това е безграничното възхищение от структурата на света такава, каквато я разкрива науката ни.

И в друг случай:

Аз съм дълбоко религиозен невярващ – това е нещо като нов вид религия.

Макар и да не бих използвал същата фраза, аз също се смятам за духовна личност в този смисъл и именно в него без никакви угризения използвам думата „душа“ в заглавието на книгата.

Науката е както чудесна, така и необходима. Чудесна за душата – със своето съзерцание, да речем, на дълбините на Космоса или на времето от ръба на Гранд Каньон. Но също необходима за обществото, за нашето благосъстояние, за краткосрочното и дългосрочното ни бъдеще. И двата аспекта са представени в настоящата антология.

Аз съм се занимавал с научно-образователна дейност през целия си живот, а повечето от есетата, събрани тук, датират от годините, когато бях първият професор по обществено разбиране на науката в Оксфорд – пост, учреден от фонд на Чарлз Симони. Когато популяризирам науката, аз застъпвам така наричаната от мен „мисловна школа на Карл Сейгън“: визионерската, поетична страна на науката, онази, която разпалва въображението за разлика от „тефлоновата“ школа. Под последното разбирам тенденцията да се оправдават разходите на космическите изследвания например, като се посочват странични ползи от рода на тиганите с незалепащо покритие. Аз сравнявам тази тенденция с представянето на музиката като добро упражнение за дясната ръка на цигуларя. Тя е евтина и принизяваща. Сатиричното ми сравнение може и да е малко пресилено, но аз все още го използвам, за да изразя предпочитанието си към романтичната страна на науката. Бих предпочел космическите изследвания да са оправдани от онзи порив към неизвестното, присъстващ у автори като Артър Кларк и Джон Уиндъм – съвременната версия на порива, тласкал Магелан, Колумб и Васко да Гама в техните плавания. Но да, „тефлоновата школа“ несправедливо принизява сериозната, практическа страна на науката в нашето общество, към която ще се обърне сега и за която се говори в много от есетата в тази книга. Науката наистина е важна за живота – и под „наука“ аз разбирам не просто научните факти, а научния начин на мислене.

Пиша тези редове през ноември 2016 г. – мрачен месец в една мрачна година, когато фразата „варвари пред портите“ вече не звучи иронично. Или по-скоро вътре в портите, защото бедствията, поразили двете най-многобройни англоезични нации в света през тази година, са причинени от тях самите – рани, нанесени не от земетресение или военен преврат, а от демократичния процес като такъв. Повече от всякога е наложително разумът да излезе на преден план.

В никакъв случай не искам да подценявам емоцията. Обичам музиката, литературата, поезията и топлината – както умствена, така и физическа – на човешките отношения, но емоцията трябва да си знае мястото. Решенията на политическо и държавно ниво, засягащи бъдещето, трябва да произтичат от ясно и рационално претегляне на всички опции, на техните причини и вероятни следствия. Първичните инстинкти – дори когато не са свързани с мътните води на ксенофобията, женомразството или други слепи предразсъдьци, не бива да се допускат

до избирателните урни. До момента подобни мрачни чувства до голяма степен оставаха скрити под повърхността. Но през 2016 г. политическите кампании и от двете страни на Атлантика ги изкараха на бял свят и ги направиха ако не почтени, то поне свободно изразявани. Демагозите дадоха личен пример и провъзгласиха за открит сезона на предразсъдъци, спотайвали се засрамени в ъгъла вече половин век.

Каквито и да са съкровенията чувства на отделните учени, самата наука работи чрез стриктно придържане към обективни ценности. Светът около нас съдържа обективни истини и наша задача е да ги открием. Науката има строги предпазни механизми срещу пристрастия в преценките, в потвържденията или правенето на изводи, преди да са постъпили всички факти. Експериментите се повтарят или се правят на сляпо, за да се елиминира разбираемият стремеж на учените да се окажат прави, както и по-похвалното им старание да се презастраховат от грешки. Един тест, направен в Ню Йорк, може да се възпроизведе в лаборатория в Ню Делхи и ние очакваме резултатите да бъдат еднакви, без оглед на географско местоположение или културна принадлежност на участниците. Добре щеше да е, ако и други академични дисциплини, като например теологията, можеха да се похвалят със същото. Философите без проблем говорят за „континентална философия“, отличаваща се от „аналитична философия“. Съответно даден философски факултет в американски или британски университет може да има свободен щат за специалист, покриващ „континенталната традиция“. Представяте ли си някое учебно заведение да обяви конкурс за преподавател по „континентална химия“? Или „биология по източна традиция“? Самата идея звучи като лоша шега. Това поставя ценностите на философията в доста неизгодна светлина спрямо тези на науката.

След като започнах с романтичната страна и порива към неизвестното, аз преминах към ценностите на науката и научния начин на мислене. На някого може да му се стори странно, че оставям практическата страна на научното познание за най-накрая, но подобна подредба съответства на личните ми приоритети. Положително медицински достижения като ваксинациите, антибиотиците и обезболяващите са от огромна важност и прекалено добре известни, за да ги повтарям тук. Същото важи за климатичните промени (където предупрежденията може да са вече твърде закъснели) и резистентността на микробите към антибиотици. Но аз ще подбера тук един друг тревожен сигнал, не така спешен

и по-малко известен. Той успешно съвместява и трите теми – за космическия порив, полезността и научния начин на мислене. Става дума за неизбежния сблъсък – рано или късно – с голямо извънземно тяло, най-вероятно откъснато от астероидния пояс благодарение на гравитационното въздействие на Юпитер.

Динозаврите, с изключение на предшествениците на птиците, са били заличени от Земята в резултат на удар с огромен метеорит, което положително ще се случи отново. Имаме достатъчно косвени доказателства, че той е паднал на полуостров Юкатан преди около 66 милиона години. Бил е с размерите на прилична планина и масата му, съчетана със скоростта (от порядъка на 65 000 километра в час), е предизвикала взрив с мощност, еквивалентна на няколко милиарда бомби като тази, хвърлена над Хиросима. Детонацията и изпепеляващата жега са били последвани от мразовита „ядрена зима“, продължила към десетилетие. Комбинираният ефект от тези събития е убил всички динозаври без споменатите плюс птерозаврите, ихтиозаврите, плезиозаврите, амонитите, повечето риби и много други същества. За наш късмет някои бозайници са оцелели може би благодарение на способността си да хибернират в подземни хралупи.

Катастрофа от същия мащаб ни грози постоянно, но никой не знае кога точно ще се случи, защото тя е плод на случайност. Вероятността ѝ не нараства с удължаване на интервала между два сблъсъка. Може да стане в рамките на нашия живот, но едва ли, защото средната честота на подобни събития се измерва със стотици милиони години. По-дребни, но все пак опасни астероиди, способни да унищожат град като Хиросима, удрят Земята на всеки век или два. Причината да не се тревожим от тях, е, че по-голямата част от повърхността на планетата ни е все още ненаселена. Разбира се, и те също не идват по график, така че да можем да погледнем календара и да кажем: „Май приближава време да падне още един“.

За съвет и информация по горната тема съм задължен на астронавта Ръсел Швейкарт – един от най-прочутите наши съвременници, приемащи риска сериозно и мъчещи се да сторят нещо по въпроса. Способни ли сме изобщо да се предпазим? Какво биха могли да направят динозаврите, ако разполагаха с телескопи, инженери и математици?

Първата задача е да се засече приближаващият космически астероид. Всъщност „приближаващ“ звучи малко подвеждащо. Тук не става

дума за свистящ снаряд, носещ се заплашително насреща ни. Както Земята, така и той се движат в елиптични орбити около Слънцето. Затова, след като го забележим, трябва да изчислим неговата орбита – точността се увеличава с правенето на повече замервания – и да разберем дали в даден бъдещ момент, може би след десетилетия, тя няма да се пресече с нашата. След като астероидът е открит, а орбитата му точно установена, останалото е математика.

Сипаничавото лице на Луната дава обезпокоителна представа за пораженията, които са ни спестени поради защитната атмосфера на Земята. Статистическото разпределение на лунните кратери с техните различни размери и диаметри е нагледна илюстрация за това какво се случва всъщност – база, по която да мерим скромния си напредък в откритието на опасността.

Колкото по-голям е астероидът, толкова по-лесно е да се засече. Тъй като малките – в това число онези, способни да разрушат цял град – са трудно забележими, възможно е да получим съвсем кратко или никакво предупреждение за приближаването им. Затова трябва да подобрим своя потенциал. Да увеличим броя на телескопите за наблюдение, включително на инфрачервените, намиращи се в околоземна орбита, извън атмосферните смущения и изкривявания.

Ако идентифицираме опасен астероид, чийто курс заплашва да пресече нашия, какви трябва да са следващите ни действия? Необходимо е да променим траекторията му – като го ускорим, така че да навлезе в по-широка орбита и да закъснее за фаталното рандеву, или като го забавим, така че орбитата му да се свие и той да подрани за него. И при двата варианта нужната промяна в скоростта е удивително малка – от порядъка на 0,04 километра в час. Дори без да се прибегва до зрелищни експлозии, това може да се постигне с помощта на съществуващи – макар и скъпи – технологии. Те не се различават особено от тези, използвани от Европейската космическа агенция в мисията на апарата „Розета“, приземил се върху комета дванайсет години след изстрелването си през 2004 г. Сега разбирате какво имам предвид, говорейки за съчетаване на порива към неизвестното с трезвата практичност. Този подробен пример илюстрира и друга полезна страна на научния начин на мислене: кой освен един учен би могъл да предскаже точния момент на глобална катастрофа, отдалечена на сто хиляди години в бъдещето, и да формулира прецизен план за предотвратяването ѝ?

Въпреки големия времеви диапазон, през който са писани есетата от настоящата книга, установявам, че днес не бих променил почти нищо в тях. Можех да изтрия всички позовавания на датите на първоначалните им публикации, но предпочетох да не го правя. Някои от материалите са речи, изнасяни по конкретен повод като откриване на изложба или възхвала на починал човек. Оставил съм ги недокоснати, както са били изречени тогава, за да запазя присъщата им непосредственост, която би се изгубила, ако ги редактирам. Ограничих коментарите си до бележки под линия и послеслови – кратки добавки и размисли, които могат да се четат наред с основния текст като един вид диалог между оригиналния автор и сегашното му „аз“. За да се улесни подобно четене, те са отпечатани с по-едър шрифт, отколкото е обичайно за академичните бележки.

Джилиън Съмърскейлс и аз подбрахме 41 от моите есета, речи и журналистически статии и ги групирахме в осем раздела. Те касаят самата наука, моите размисления за научните ценности, историята на науката и нейната роля в обществото, а също полемика, малко неангажиращо виждане в кристалното кълбо, щипка хумор и сатира, както и доза лични съжаления, които се надявам да не са твърде егоистични. Всеки раздел започва с кратко встъпление на Джилиън. Би било излишно да го правя аз, след като вече съм добавил, както споменах, бележки под линия и послеслови.

Докато обсъждахме възможните заглавия за книгата, „Наука в (или за) душата“ бе сред фаворитите както за Джилиън, така и за мен на фона на немалък брой конкуренти. Аз не вярвам особено в поличби, но трябва да призная случката, която окончателно наклони везните. През август 2016 г., докато съставях каталог на библиотеката си, попаднах на прекрасно малко томче от Майкъл Шърмър, озаглавено „Душата на науката“. То носеше посвещение: „На Ричард Докинс за това, че дава на науката душа“. Съпадението бе не по-малко от удоволствието от находката и нито Джилиън, нито аз вече хранехме никакви съмнения относно заглавието.

Благодарността ми към самата Джилиън е безгранична. В добавка бих желал да благодаря на Сузана Уейдсън от *Transworld* и Хилъри Редмън от *Penguin Random House USA* за ентузиазизираната им вяра в проекта и за техните полезни предложения. Интернет уменията на Миранда Хейл помогнаха на Джилиън да издири забравени публикации. За

една антология, чието съдържание обхваща много години, е естествено благодарностите да се простират също толкова години назад. Те са засвидетелствани в оригиналните статии и надявам се, ще бъде разбрано, ако не мога да повтора всичките тук. Същото важи и за библиографските цитати. Читателите, интересуващи се от тях, могат да ги потърсят в оригиналните материали, пълни подробности за които са дадени в списъка в края на книгата.

Увод на редактора

Ричард Докинс мъчно се поддава на категоризация. Един изтъкнат биолог с математически наклонности, докато преглеждаше „Себичният ген“ и „Разширеният фенотип“, бе удивен да се сблъска с научна работа, чиста от логически грешки, но все пак несъдържаща нито ред математика. Той стигна до единствено възможното заключение, че колкото и невероятно да му се струва, „Докинс... очевидно мисли в проза“.

И слава богу, че е така. Защото, ако не мислеше в проза, не преподаваше в проза, не разсъждаваше в проза, не търсеше в проза, не спореше в проза, ние нямаше да имаме вълнуващата гама от произведения, излезли изпод перото на този всестранен популяризатор на науката. Не само тринайсетте му книги, чиито достойнства не е нужно да изтъквам тук, но също и изобилието от по-кратки творби, намирали път към аудиториите си в ежедневници и научни списания, зали за лекции и онлайн платформи, периодични издания и полемики, обзори и ретроспекции – от чиято бройка той и аз съставихме настоящата колекция. Наред с по-скорошните работи, тя включва безценни ранни находки, датиращи както преди, така и след публикацията на първата му антология „Капелан на дявола“.

Предвид репутацията му на противоречив полемист, тук ми се струва още по-важно да подчертая ролята на Ричард Докинс за неуморно изграждане на връзки, за прехвърляне на словесни мостове над бездната, разделяща научните дебати от по-широкия обществен живот. Аз го разглеждам като елитен радетел за равенство, посветен да направи сложната наука не просто достъпна, а разбираема – и то без да прибегва до „опростенчество“, а като постоянно настоява за яснота и точност, използвайки езика като прецизен, хирургически инструмент.

Ако понякога използва този език и като папира, а дори и като тояга, то е за да пониже преструвката и заблудата, да помете от пътя си уловката и неяснотата. Той изпитва ужас от фалша, независимо дали във вярванията, науката, емоциите или политиката. Докато течеше селекцията на материали за включване в тази книга, ми направи впечатление гру-

па от тях, която нарекох „стрели“ – кратки и остри, понякога духовити, друг път кипящи от гняв, сърцераздирателно огорчени или смайващо непочтителни. Изкуших се да съставя отделна селекция от тях, но след като размислих, предпочетох просто да включа някои от тях сред подългите, съдржани и задълбочени есета. Така щях както да илюстрирам широкия цялостен спектър на творчеството на Докинс, така и да предложа на читателя възможност да се докосне до резките промени в тона и настроението, представляващи неотменима част от изживяването.

Тук има крайности на възторг и презрение, дори и на гняв, но никога от неща, казани срещу него самия, а само от вреда, причинена на други – особено на деца, безсловесни животни или хора, потискани заради противопоставяне на тиранията на властта. Този гняв, както и следващата го по петите тъга за всичко онова, що е повредено или загубено, служат за мен като напомняне – подчертавам, възприятието е мое, не на Ричард – за трагичната нотка в неговото писане и говорене, появила се след „Себичният ген“. Ако думата „трагична“ ви се струва твърде силна, помислете за следното.

В тази първа, експлозивна книга той обяснява как логиката на еволюцията чрез естествен отбор се изразява в неумолимото поведение на малките частици, от които всички ние сме изградени и които се стремят да се самовъзпроизведат. После изтъква, че единствено хората имат властта да преодолеят диктата на собствените си себични, репликиращи се молекули, да вземат в ръце себе си и света, да си представят бъдещето и да му повлияят. Ние сме първият вид, способен да загърби егоизма. Това е като тръбен зов. А ето и трагедията. Вместо да насочи разностранните си таланти в подтикване на човечеството да използва безценния дар на съзнанието и растящите постижения на науката и разума, за да се извиси над себичните импулси на еволюционното си програмиране, Докинс е принуден да насочва огромната част от тази енергия и умения, за да убеждава околните в истината на самата еволюция. Неблагодарна работа, не ще и дума, но все някой трябва да я върши, защото както той сам казва, „природата не може да съди“. Както той сам отбелязва в едно от включените есета: „Научих... че за голяма част от света нуждата от съблюдаване на здрав разум съвсем не е очевидна. Всъщност, здравият разум често се нуждае от неуморна бдителност в своя защита“. Ричард Докинс е не само пророк на разума – той е и негов верен страж.

Жалко е, че много от прилагателните, асоциирани с точност и яснота, са така брутални – безпощадна, безмилостна, безжалостна – докато принципите на Ричард са изцяло пропити от състрадание, щедрост и доброта. Дори неговата критика, макар и строга в присъдите си, се отличава с духовитост – както когато в писмо до премиера говори за „Баронеса Варси, ваша министърка без портфейл (а също и без вот)“, или възразява на привърженик на Блеър, бранещ насърчаването на религиозното многообразие с думите: „Ще подкрепим въвеждането на шериятски съдилища, но на строго доброволна основа – само за онези, чийто бащи и съпрузи свободно ги избера“.

Предпочитам да използвам изрази като проникателност, просветеност, педантично внимание към логиката и детайлите. И да възприемам писането му не като изпълнено с груба сила, а като атлетично – мощен, но и гъвкав инструмент, приспособим към почти всяка публика, формат или тема. Действително, няма много автори, способни по такъв начин да съчетаят енергия и финес, въздействие и прецизност, елегантност и хумор.

За първи път работих с Ричард Докинс преди повече от десетилетие по книгата „Делюзията Бог“. Ако читателят на следващите страници успее да долови не само яснотата на стила и уменията за изразяване, безстрашието, с което се посочват огромни слонове в малки стаи, всеотдайността при обясняване на сложното и прекрасното в науката, но също и поне част от великодушието, доброта и тактичността, характеризирали отношенията ми с Ричард през годините, значи една от целите на тази книга е постигната.

Друга цел ще бъде осъществена, ако сме успели да възплъгнем състоянието, сполучливо описано в едно от включените есета, при което „хармоничните части процъфтяват в присъствието една на друга и възниква илюзията за хармонично цяло“. Всъщност, убедена съм, че хармонията, звучаща в тази колекция, не е илюзия, а ехото на един от най-звучните и жизнени гласове на нашето съвремие.

Дж. С.